

Tradiciniai šiaudiniai sodai: dažniausių vardų kilmė, sakralumas, tradicija.

Loreta Lichtarovičienė

Tradicinių amatų meistrė,

Vilniaus „Židinio“ suaugusiųjų gimnazijos etninės kultūros mokytoja metodininkė

*Sodas niekada nebuvo tik patalpos
puošimo elementas - tai sakralus
dirbinys, turėjęs apeiginę prasmę.*

Sodo vardai pasaulyje

Latvija – puzurs, kists, saulīte, lukturi, krīgi, spurguļi;

Estija – jōulukroon, õlest jōulukroonid;

Suomija – Himmeli;

Norvegija – Halmkrone;

Polesè – фонарчик, ликтарик, люстра, абажур, терамок, кошук, зонтик, выночок, соломяна пташка, голуб, курица;

Serbija – luster;

Bulgarija – кадила, полилей;

Šiaurès Rusija – бобочка;

Lenkija – koronka, świat, pajak;

Rytinių slavų kraštai, Lenkija – payk;

Čekija – muši tanec, muši raj, strom, stromek;

Slovènija – kroval;

Ukraina – jelce, gilce, vilce, rizka.

Sodo vardai Lietuvoje

Sodas – Aukštaitija, Dzūkija;

Liktorius – Varėnos, Panevėžio r.;

Sietynas – Obeliai, Rokiškio r., Dusetos, Zarasų r.;

Reketas – Veliuona, Jurbarko r.;

Reketis – Kražiai, Kelmės r.;

Reketukas, žarondeliai – Ignalinos r., Kupiškio r.;

Rekėžis, krijelis, širšūnas, dangus, rojus – Kupiškio apylinkės;

Žiranduolis, saulyte – Miciūnai, Gervėčių kraštas, Baltarusija;

Voras – Giedraičiai, Molėtų r., Ukmergės r.;

Vorys – Suvalkų vaivad., Lenkija;

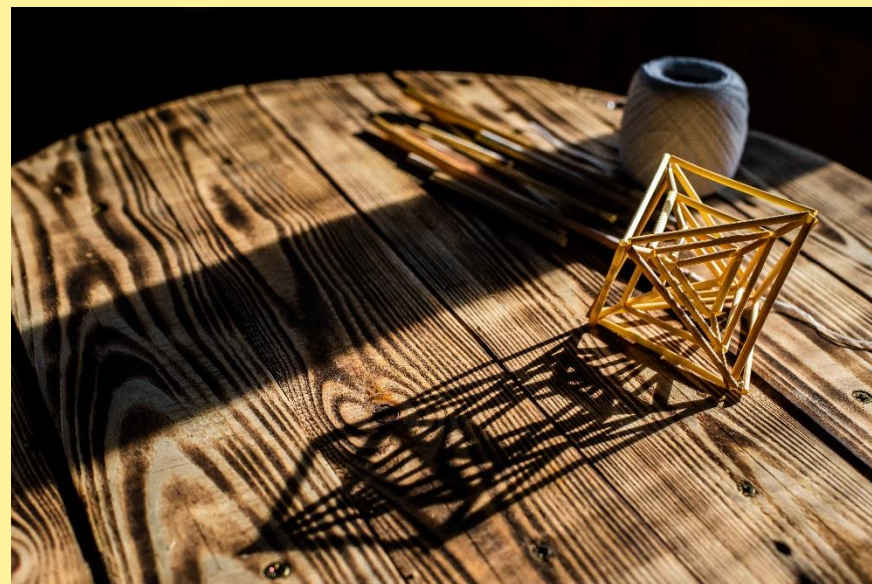
Pajonkėlis, pajonkas, pajunkas – Suvalkų

vaivad., Lenkija; Varėnos r., Varanavo r., Baltarusija;

Dongus, mosu dongus, rojus, pasaulis – Žemaitija;

Karulys – Mažoji Lietuva;

Darželis, žarandėlis, seklyčia, vėlių namelis, miestas.

„Ką byloja įvairūs tarmiški šiaudinių sodų pavadinimai: sodas, voras, pajonkas, agradnykas, musių dangus, rojus? Nors iš pirmo žvilgsnio šie pavadinimai gali pasirodyti atsitiktiniai, tačiau įdėmiau pažvelgus, jų reikšmės siejasi tarpusavyje.“

Vytautas Tumėnas

Sakraliosios šiaudinių sodų simbolikos aspektai vietiniame ir tarpkultūriniame kontekste

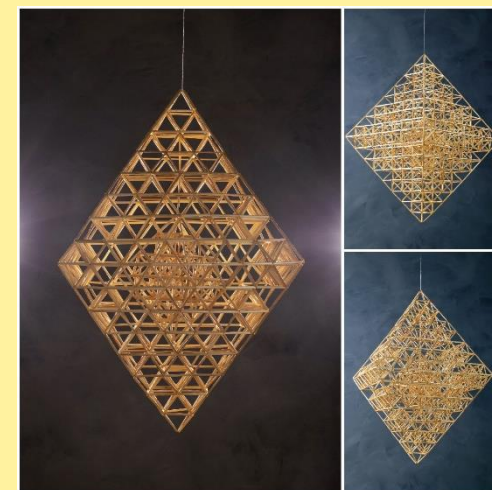
Voras, vorys, pajonkas

- Lietuvių tradicijoje **voras** siejamas su laime: tikima, jeigu voras ant gijos leidžiasi, tai jis nešąs laimę. Vadinasi, **voras** sietinas su laimės dalintojos ir audėjos Laimos mitine sfera. Voras siejamas ir su laiku: jei jis ant gijos prieš akis leidžiasi iki vidurdienio – neša laimę, o jei po vidudienio – nelaimę.
- **Voras** neria voratinklį, todėl šiam gyviui simboliškai teikiamos maginės, mistinės galios susijusios ir su audimo mitinėmis prasmėmis. Akivaizdu, kad ir pačius šiaudinius **vorus** (sodus) rišant, neapsieinama be audimo technikos – siūlų rišimo.

Liktorius

- **Likti.** *Vėlelės, aplankiusios gyvuosius, lieka liktoriuose paviešėti.*
- Likimas, laikas.
- **Liktorius** (lot. *lictor*) – Senovės Romoje: teismo nuosprendžių vykdytojas, aukščiausiųjų valdininkų (magistratų) garbės sargybinis, nešdavęs jų priekyje valdžios atributą (fascijas) – ryšulį virbų su įkištu tarp jų kirviu.
- **Liktorius** (latviškai) – liktōrius (2) sk. Žvakidė
- Kabinamas aukštai. Šviesa. **Dangus**

Dangus, rojus, mosu dongus

- Lietuvių vestuvinėse stalo vadavimo dainose šiaudinis sodas iškyla kaip **dieviškas sodas, dangaus, rojaus** simbolis – jis labai brangus, nes visai arti jo yra dangus:

Mūsų sodas labai brungus,

Viršum sodo motos dungus.

- Dangus – vieta, kur iškeliauja vėlės,
- Amžino gėrio vieta – „Kaip devintam danguje“.
- Pomirtinė palaimos vieta. Tačiau žinomas posakis ir „Rojus žemėje“.

Sietynas

- sietyn|as

1. astr. žvaigždžių spiečius Tauro žvaigždyne: Sietynas jau pusryčiuose – metas keltis. Teka danguje sietynėlis (d.);
2. kabantis šakotas šviestuvas;
3. iš šiaudų papuošalas;
4. tokia upių pakraščiais auganti žolė.

(sąsajos su poveikiu žmogui, su laiku, su šviesa, su augalų pasauliu)

Sodas

- Žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai, mitine prasme sietinas su gausa, vaisingumu.
- Iš chaoso išvaduotas, išdirbtas žemės plotas, sukultūrinta, apibrėžta erdvė.
- Žmogaus paveldima žemė, buveinė. Vadinasi, sodas siejasi ne tik su dangaus sodu, bet yra ir sodybos, namų simbolis.
- Pasak šių dienų rišėjų, sodas dažnai „auginamas“, šiaudelis po šiaudelio, iš vieno taško iki tam tikro dydžio, tuomet vėl „susitraukia“ iki taško (Visatos modelis, kosmosas).

Sausi šiaudai, nendrės

- Sudžiūvęs, miręs augalas daugiau nebekinta, tai paskutinis ir ilgalaikis jo pavidalas. Matant vien praktinį aspektą, į šį šiaudinių dirbinių simbolikos elementą galima būtų nekreipti dėmesio, jeigu kitose kultūrose, nepažįstančiose žiemos šalčių ir turtingose vešlia augalija, apeiginiams tikslams ypatingais atvejais nebūtų naudojami būtent sudžiūvę žolynai.

Vytautas Tumėnas

Sakraliosios šiaudinių sodų simbolikos aspektai vietiniame ir tarpkultūriniame kontekste

Mama, noriu išauginti **Savo sodą**.

– Gerai, dukraite. Kaip tik **rugšėjis**. Imk kastuvą, grėblį, sukask ir išpurenk žemelę. Tuomet paimk pačios seniausios veislės aukštaūgių rugių grūdelių, **sušildyk juos delnuose, ir atiduok žemei motinėlei**.

– Ir tada jau turėsiu savo sodą?

– Dar ne. Dabar kasdien galėsi **lankyti savo lauką**. Lietulis palaistys, dieną pašildys saulelė, naktį globos mėnesėlis. Po poros savaitių želmenėliai ir pasirodys.

– Tuomet jau turėsiu?

– Dar ne. Želmenėliai sutvirtės. Kai ruduo visa, kas ant lauko gyva buvo, pakvies nunykti, želmenėliai, lyg nepakludami šio pasaulio tvarkai, tviskės žaluma iki kol juos užklos sniego patalai. Gilią šaltą žiemą rugys bus stirnų, kiškių ir kurapkų tvirtybė. Tai vienur, tai kitur prakapstę sniegą, jie malšins žudantį alkį.

– Ar rugeliai nežus?

– Ne, vaikeli. Pavasarį nušvitus saulelei rugeliai ims keltis. Per 30 dienų iš tavo delno dydžio želmenų pakils iki **dvimetrinių milžinų. Išplauks, rasom kasryt rasos, apie Kupoles jau ir žiedais, kvepiančiais rugine duona, apsipils**. Tuo metu rugeliams reikia ypatingai padėti, per **visas pavasario ir vasaros šventes lankyti, apdainuoti** ir nuglostyti, kad sveiki ir tvirti augtų.

– Tai dabar jau turėsiu sodą?

– Dar ne. Kupolių šventei stojus, ar savaitė po jų, imk tvirčiausias žirkeles, eik į rugelių lauką ir nusilenk kiekvienai varpai, kiekvienam rugio stiebeliui. Kirpk atidžiai po vieną, guldys į pėdelius glausdama varpą prie varpos. Perrišk tvirtu siūleliu, ir taip už varpų kabink vėjo perpučiamoj, saulės lankomoj, tačiau lietui nepasiekiamoj vietoj.

– Tai jau dabar tikrai bus sodas.

– Dar ne. Rugeliams išdžiūvus, imk **aštriausias žirkeles**, kirpk varpą iki narelio, pasidėk papuošimams, verboms ir adatėlėms, tuomet visą stiebelį susikirpk kirpdama virš narelio. Sudžiūvusius lapelius nuvilsk, susidėk dėžutėn, iš jų darbelių gražiausių susiklijuosi. Ir narelius palik – kai jie atliks, eglei puošti girliandų priversi. Visus šiaudelius susirūšiuok pagal storį, ir susidėk į popierinius maišelius. Taip per dienele ir sutvarkysi du, tris pėdelius.

– Tuomet jau turėsiu sodą?

– Dar ne. Bet jau turi kas vakarą apie jį svajoti. Mintyse pamatyti **SAVO** sodą. Tuomet šiaudelius imti, karpytis reikiamo ilgio, ir verti. Mažiausiam liktariukui reikės 12 šiaudelių. Dviejų aukštų sodeliukui – 60. O dideliame sodui ir kelių tūkstančių prireiks.

– Dabar jau turėsiu savo sodą?

– Taip, dabar jau turėsi. Kad sodas būtų tikrai tavo, nepamiršk į jį **parsikviesti savo protėvių**. Sodas juk surištas iš jau mirusio augalo, tat gali **būti tarpininku tarp šiapus ir Anapus**. Kaip iš kiekvienos sodo jungties kyla po 4 šiaudelius, taip ir mes kiekvienas turim po 4 senelius. Tat kiek aukštų sodas turi, tiek gali savo protėvių kartų surokuoti.

– Tai dabar jau turiu savo sodą?

– Taip. Dabar tu turi savo sodą. **Kai bus sunku, ar rūpestėlis koks dūšią grauš, ateik po savo sodu pasėdėti**. Stebėk, kaip jis sukasi, kaip mainosi besisukdamas, ir ramybė dūšion sugrįš tarsi savaime.

Šiaudiniai sodai

- Rišami
 - 1) Šeimos šventėms:
 - ❖ Vestuvėms;
 - ❖ Krikštynomis (gimus kūdikiui);
 - 2) Kalendorinėms šventėms:
 - ❖ Kalėdoms;
 - ❖ Velykoms.

(„Sodai – antena tarp šiapus ir anapus“; „Sode – visas kosmosas sudėtas“; „Ant kiekvieno sodo šiaudelio tupi po poprosenelio vėlė“; „Nežinai kaip elgtis – eik, pavaikščiok po sodu“; „Vieno sodo pakanka visai namų erdvei apvalyti“.)

Šiaudinių sodų tradicija

<https://youtu.be/g7iks5yz9c4>

Virtuali sodų galerija:

<https://www.sodai.eu/>

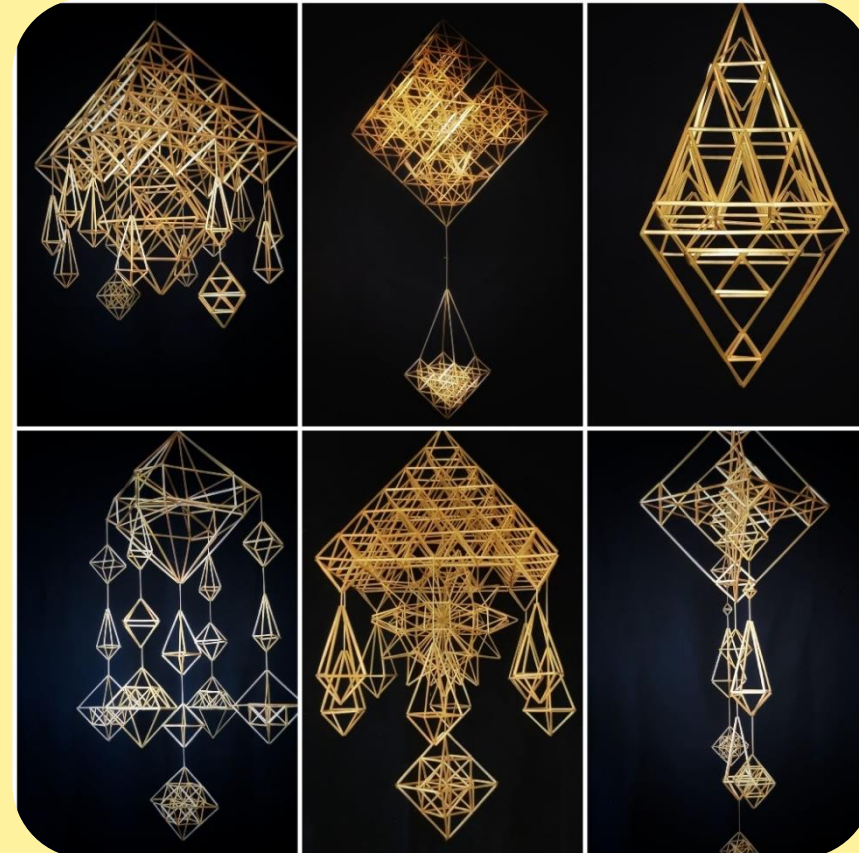
Literatūra

- Šiaudiniai sodai. Vilniaus etninės kultūros centras. Vilnius, 2024;
- *Sodo rėda*. Sudarė Marija Liugienė. Vilnius: Vilniaus etninės kultūros centras, 2012;
- *Sodo rėda*. Antras, papildytas leidimas. Vilnius: Vilniaus etninės kultūros centras, 2016.
- <https://www.sodai.eu/>

LIKTARIUKAI

<https://www.facebook.com/SodaiSodaiLeliumoj/>

„Lietuviškas šiaudelių sodas – vienas įdomiausių, su senosiomis dainomis ir juostomis šimtarastėmis gretintinas, senosios aisčių-baltų kultūros reiškinys. Dabar jis dažniausiai vadinamas vestuviniu sodu ir gaminamas tik puošybai ar vien išorinei santuokos apeigai. Lygiai kaip ir juosta, – šiandien tai tėra graži spalvų pynė, papuošalas, vaizdi seniena. Protėvių laiškų – juostų raštų – nebeperskaitome. O juk sodas anksčiau ne gamintas, – jį augindavo – rankomis ir širdimi. Vestuvinis yra tik vienas iš daugelio jo lygmenų. Sodas dažniausiai augintas iš įvairių javų šiaudelių, suveriant juos ant siūlų. Siūlai turi būti natūralaus pluošto, geriausiai – linas, kad neiškraipytų galių lauko, jėgų srautų. Senos sodų augintojos sakydavo, kad vėrimo siūlas turįs būti netgi be mazgų. Tačiau kaip tai atlikti, jau nebežino. Gal panašią prasmę – nemegzti mazgo – turėjo ir senovinis šiaudelių varstymas ant ašutų, suklijuojamų vašku. Sodų būta įvairių – iš medžio vytelių, nendrių, rūtų stiebų, kiaulės šerių gamintų, kūgio, rutulio, kubo, statinaitės pavidalo, ar net vietoj sujungtų šiaudelių kabinta eglaitės arba kadagio viršūnė. Tačiau dažniausiai gaminamas ir geriausiai sodo – kaip Pasaulio Medžio, Visatos Ašies, Mandalos centro Rojaus sodo atspindžio – esmę atskleidžia dviejų piramidžių pavidalo šiaudelių sodas.“

Oi tu, mano eglute

Oi tu, mano eglute,
Oi tu žalšia eglute.

Oi tu, kas tavy sėjo,
Kas tau ravėjo, eglute.

Oi tu, mėnulis sėjo,
Saulė ravėjo, eglute.

Oi tu, juodi debesiai
Palaistinėjo, eglute,

Oi tu, kas tavy kirto,
Kas tavy ramstė, eglute.

Oi tu, broliukas kirto.
Broliukas ramstė, eglute.

Oi tu, jauna seserė,
Šakas rinko, eglute.

<https://youtu.be/JysPQMbySKQ>

Dainos su sodų paminėjimais:

- ❖ „O kano žali sodai“;
- ❖ „O kas tynai sodelį vaikščiojo“;
- ❖ „Vaikštinėjo povelė po sodų“;
- ❖ „Sodai sodai, leliumoj“;
- ❖ ir kit.

O KANO ŽALI SODAI

1. O kano žali sodai,
O kano žali sodai,
: O kano žali sodai
Žali jovarėliai? :	5. O kano žali sodai,
O kano žali sodai,
: O kano žali sodai
Žali jovarėliai? :
2. Degučių žali sodai,
Degučių žali sodai,
: Degučių žali sodai,
Žali jovarėliai. :	6. Degučių žali sodai,
Degučių žali sodai,
: Degučių žali sodai,
Žali jovarėliai. :
3. – O kam, kam, bernužėli,
O kam, kam, dobilėli,
: Kam šėrei mudrinai
Bėrajį žirgelį? :	7. – O kam, kam, mergužėle,
O kam, kam, lelijėle,
: Kam audei dunzginai
Plonašias drobeles? :
4. – Dėl tavęs, mergužėle,
Dėl tavęs, lelijėle,
: Tai šėriau mudrinau
Bėrajį žirgelį. :	8. – Dėl tavęs, bernužėli,
Dėl tavęs, dobilėli,
: Tai audžiau dunzginau
Plonašias drobeles. :

Padainavo Dievienė, 40 m., Veliuona (dab. Jurbarko r.).

Užrašė A. Juška 1865–1870 m. Iš: A. Juška. „Lietuviškos dainos“, II t. Vilnius, 1955.

Kiekvienuos namuos

tesisuka šiaudinis sodas

Ačiū už dėmesį

